

CYBERNETICA EN REVOLTE

Tiqqun

Inleiding - ‘De ongebreidelde macht van de sociale netwerken is gevaarlijk,’ zegt Niall Ferguson in ‘Die Zeit’ van 20 december 2017. De gerenommeerde historicus ziet slechts één uitweg: netwerkinterruptions. ‘Dat zijn momenten waarin complexe systemen zich aan de rand van de chaos terugvinden en het echt kritiek wordt. De bankcrash van tien jaar geleden was zo’n moment. Het globale financiële systeem was een zeer geïntegreerd en zeer fragiel netwerk aan de rand van de chaos. Daar hoefde maar één enkel knooppunt het te begeven, namelijk Lehman Brothers, of het hele systeem stortte in elkaar. U kunt deze analogie zelfs op de globale hegemonie van het Westen toepassen. Ook zij berust op een complex systeem, dat op de sterkte van de VS gebaseerd is. De vraag is nu: hoe groot zijn de storingen in dit systeem, en hoe waarschijnlijk is het dat het tot een netwerkinterruptione komt? Volgens mij bestaan er twee essentiële storingsfactoren. Ten eerste de bedreiging van de democratie door de polarisering in de sociale netwerken. En ten tweede de mogelijkheid dat China met technologische middelen de positie van de dollar aanvalt en daarmee het netwerk van de westerse dominantie in de chaos stort. Beide gevallen zijn volgens mij relatief waarschijnlijk.’

Deze overwegingen sluiten nauw aan bij de stellingen die het collectief Tiqqun in 2001 ontwikkeld heeft.

Hier volgen de laatste hoofdstukken van een ruim honderd pagina’s tellend essay dat in oktober 2001 onder de titel ‘L’hypothèse cybernétique’ afgedrukt werd in ‘Tiqqun 2, organe de liaison au sein du Parti Imaginaire’. Dit essay werd herdrukt in: Tiqqun, ‘Tout a failli, vive le communisme!’, La Fabrique éditions, Paris, 2009. Vertaling: Johny Lenaerts.

VIII

‘We missen ook die edelmoedigheid, die onverschilligheid tegenover het lot, die ons, bij gebrek aan een grote vreugde, vertrouwd maakt met het

grootste verlies; een edelmoedigheid en onverschilligheid die ons door de komende wereld zal verschaft worden.'

Roger Caillois

'Onophoudelijk moet het fictieve voor zijn kracht steeds meer betalen, wanneer aan gene zijde van zijn scherm de mogelijke realiteit opduikt. Ongetwijfeld is de heerschappij van het fictieve pas nu totalitair geworden. Maar precies dààrin ligt zijn dialectische en "natuurlijke" grens. Ofwel verdwijnt de tot latente Gemeinwesen wordende lichamelijke op de laatste brandstapel tot verlangen, ofwel wordt elk simulacrum opgelost: de extreme strijd van de soort tegen de beheerders van de vervreemding wordt ontketend, en bij de bloedige ondergang van alle "zonnen der toekomst" begint uiteindelijk een mogelijke toekomst te gloren. Om te zijn ontbreekt het er de mensen momenteel enkel aan definitief afscheid te kunnen nemen van elke "concrete utopie".'

Giorgio Cesarano, *Manuale di sopravvivenza*, 1974

Niet alle individuen, groepen en levensvormen kunnen in een feedbacklus ingebonden worden. Er zijn er die te fragiel zijn. Die dreigen kapot te gaan. En er zijn er die te sterk zijn, die ermee dreigen *kapot te maken*.

Deze wordingen

die op het punt staan kapot te breken of kapot te maken

veronderstellen dat de lichamen

in een ogenblik ervaring

het hevige gevoel doorlopen dat dit

plotseling

kan eindigen,

dat het niets,

dat de stilte

dat de dood

zich in de reikwijdte van de lichamen en de gebaren bevinden.

Daar kan een eind aan komen.

De dreiging.

Het cybernetiseringsproces laten spaaklopen en het Empire doen wankelen, zal verlopen via een opening naar de *paniek*. Omdat het Empire een geheel is van dispositieven die het evenement beogen in te dammen en een controle- en rationaliseringsproces vormen, zal haar val door haar agenten en controleapparaten altijd als het meest irrationele van alle fenomenen opgevat worden. De volgende regels geven een kort overzicht van wat zulk cybernetisch standpunt over de paniek zou kunnen zijn en tonen *a contrario* haar daadwerkelijke macht: 'De paniek is dus een *inefficiënt* collectief gedrag omdat ze niet aangepast is aan het (reële of veronderstelde) gevaar; ze kenmerkt zich door de regressie van de mentaliteit tot op een archaisch en kuddeachtig niveau, ze leidt naar primitieve reacties van doller vlucht, chaotische agitatie, fysiek geweld en over het algemeen tot daden van agressie tegen zichzelf en tegen anderen; paniekreacties zijn afhankelijk van eigenschappen van de collectieve ziel en zijn verbonden met een verandering van de waarneming en het oordeel, met de overname van de meest frustrerende handelingen, met een beïnvloedbaarheid en een geweldbereidheid zonder enig besef van individuele verantwoordelijkheid.'

Het is de paniek die de cybernetici doet panikereren. Ze betekent het *absolute risico*, de permanente potentiële dreiging die de intensivering van de verhoudingen tussen de levensvormen met zich meebrengt. Daarmee moet men haar schrikwekkende eigenschappen benadrukken, zoals het dezelfde verschikte cyberneticus tracht te doen: 'De paniek is gevaarlijk voor de bevolking die er door overvallen wordt; ze verhoogt het aantal slachtoffers na een ongeval wegens onaangepaste vluchtreacties, ze kan zelfs in haar eentje verantwoordelijk zijn voor doden en gewonden; het zijn steeds dezelfde scenario's: blinde woede, getrappel, verplettering...' De leugen van een dergelijke beschrijving bestaat erin zich de fenomenen van paniek uitsluitend voor te stellen in een gesloten omgeving: als bevrijding van lichamen vernietigt de paniek zichzelf omdat iedereen tracht te ontsnappen via een veel te nauwe uitgang.

Maar het is denkbaar dat een paniek op voldoende grote schaal, zoals in juli 2001 in Genua, de cybernetische programmeringen kan verijdelen en meerdere omgevingen kan doorlopen en dat ze het stadium van de vernietiging overschrijdt, zoals Canetti in '*Massa en Macht*' (1960)

suggereert: ‘Als men niet in een theater was zou men gezamenlijk kunnen vluchten, zoals een kudde dieren in gevaar, en door gelijkgerichte bewegingen de energie van de vlucht verhogen. Een actieve massa-angst van deze aard is de grote, collectieve ervaring van alle dieren die in kudden leven en zich als goede lopers samen in veiligheid stellen.’ Ik zie in dit opzicht de paniek van meer dan een miljoen mensen die Orson Welles in 1938 veroorzaakt had toen hij op de radio de immanente komst van marsmannetjes in New Jersey aangekondigd had, voor een zeer belangrijke politieke daad. (Dit gebeurde in een tijd waarin de radiofonie nog maagdelijk genoeg was om aan de programma’s een zekere waarheidswaarde toe te kennen.) Want ‘hoe meer iemand “voor zijn eigen leven” vecht, hoe duidelijker het wordt dat hij *tegen* de anderen vecht, die hem aan alle kanten hinderen.’ En daarom onthult de paniek naast een ongekende en oncontroleerbare verspilling ook de burgeroorlog in zijn ganse naaktheid: ze is ‘een verval van de massa *in* de massa’.

In een panieksituatie maken zich gemeenschappen los uit het maatschappelijk lichaam als totaliteit, en ze proberen haar te ontvluchten. Maar omdat ze fysiek en maatschappelijk nog zijn gevangene zijn, zijn ze gedwongen haar aan te vallen. De paniek toont meer dan elk ander fenomeen het plurale en anorganische lichaam van de soort. Sloterdijk, deze laatste mens van de filosofie, voert deze politieke opvatting van de paniek verder: ‘In historisch perspectief zijn de alternatieve mensen waarschijnlijk de eersten die een *niet-hysterische* verhouding tot de mogelijke apocalyps ontwikkelen. (...) Het hedendaagse alternatieve bewustzijn onderscheidt zich door iets dat kan worden omschreven als pragmatische verhouding tot de catastrofe’ (*‘Eurotaoïsme’*, 1989). Tegenover de vraag of ‘cultuur, omdat zij moet zijn gebouwd op verwachtingen, herhalingen, zekerheden en instellingen, niet de afwezigheid, zelfs de uitsluiting van het panische element veronderstelt’, zoals de cybernetische hypothese impliceert, stelt Sloterdijk dat ‘levendige culturen alleen in de buurt van panische ervaringen mogelijk zijn’. Ze dammen aldus de catastrofale mogelijkheden van de tijd in, en hervinden hun oorspronkelijke vertrouwdheid. Ze bieden de mogelijkheid *deze energieën* om te zetten in ‘een *rationele extase* waarin het individu zijn eigen grenzen overschrijdt en tot het inzicht komt: ik ben de wereld’. Wat in de paniek de dijken breekt en zich omvormt tot een

potentiële positieve lading, tot een verwarde (in de verwarring) intuïtie van zijn opheffing, is dat *iedereen hier ongeveer het levendige fundament van zijn eigen crisis is*, in plaats van ze als een externe fataliteit te ondergaan. Het zoeken naar de actieve paniek – ‘de panische wereldervaring’ – is dus een techniek om het risico van desintegratie, dat iedereen als risico-dividu voor de maatschappij betekent, op zich te nemen. Het einde van de hoop en van elke concrete utopie hangt af van het feit dat niets meer te verwachten, niets meer te verliezen is. En dat is een manier om, via een bijzondere sensibiliteit voor de mogelijkheden van de beleefde situaties, voor hun mogelijkheden tot verval en voor de extreme fragiliteit van hun afloop, een serene houding tot de vlucht vooruit van het cybernetisch kapitalisme in te voeren. In de laatste dagen van het nihilisme gaat het erom de angst even *extravagant* te maken als de hoop.

In het kader van de cybernetische hypothese wordt paniek opgevat als een verandering van de toestand van het zelfreguleringssysteem. Voor een cyberneticus kan elke chaos enkel ontstaan uit fluctuaties tussen de gemeten handelingswijzen en de effectieve handelingswijzen van de systeemelementen. Een handelswijze die aan de controle ontsnapt maar toch tegenover het systeem onverschillig blijft wordt ‘ruis’ genoemd, ze kan niet met een binaire machine behandeld worden en kan niet tot een 0 of een 1 gereduceerd worden. Deze ruis, dat zijn de vluchlijnen, de doolwegen van de verlangens die nog niet in de kringloop van de valorisering opgenomen werden, ze vormen dus het niet-ingeschrevene. *Imaginaire Partij* noemen wij het *heterogene* geheel van dit ruisen dat *onder* het Empire woekert, zonder evenwel zijn onstabiel evenwicht te verstoren, zonder zijn toestand te veranderen, omdat bijvoorbeeld de eenzaamheid de meest verbreide vorm van deze overgang op de kant van de Imaginaire Partij is. Toen Wiener de cybernetische hypothese lanceerde, stelde hij zich systemen voor – die hij gesloten terugkoppelingssystemen noemde – waarin de afwijkingen tussen de geheel gewenste handelwijzen en de effectieve handelwijzen van deze elementen overvloedig optraden. Hij voorzag dat dit ruisen plots zou kunnen toenemen, zoals bijvoorbeeld bij een autobestuurder die op een bevroren weg geraakt is of tegen een vangrail gebotst is en van wie de auto begint te slippen. Een overproductie van slechte feedbacks die verstoren wat ze zouden moeten signaleren, die versterken wat ze zouden moeten indammen

– deze situaties wijzen de weg van een zuiver *terugstraalpotentieel*. De huidige praktijk van het informatiebombardement op bepaalde knooppunten van het internet – *spamming* – beoogt dergelijke situaties te produceren. Elke revolte in en tegen het Empire kan enkel maar opgevat worden vertrekkende vanuit een versterking van dit ‘ruisen’, dat in staat is datgene op te wekken wat Prigogine en Stengers (*Orde uit chaos*, 1984), in een analogie tussen de fysieke en de maatschappelijke wereld, ‘tweesprongen’ genoemd hebben: kritische drempels van waaruit een nieuwe toestand van het systeem mogelijk wordt.

De gemeenschappelijke fout van Marx en Bataille met hun begrippen ‘arbeidskracht’ respectievelijk ‘verspilling’, bestond erin dat ze de capaciteit tot omverwerping van het systeem *buiten de circulatie van de warenstromen* gesitueerd hadden, dus in een pre-systemische exterioriteit vóór en nà het kapitalisme, dat bij de één in de natuur ligt en bij de ander in een funderingsoffer. Deze werden opgevat als hefbomen van waaruit de eindeloze metamorfose van het kapitalistisch systeem opgevat werd. In het eerste nummer van ‘*Grand Jeu*’ wordt het probleem van de versterking van het evenwicht gesteld in immanente hoewel enigszins nog ambigue termen: ‘Deze voorhanden zijnde kracht kan in een kosmos die zo vol is als een ei en waarin alles op alles inwerkt en reageert, niet ongebruikt blijven. Er volstaat daaroo een plotselinge aanzet, een onbekende hefboom, om deze geweldstroom plotseling in een andere richting om te leiden. Of veeleer in een parallelle richting, maar dankzij een plotselinge verschuiving op een ander vlak. Haar revolte moet de onzichtbare Revolte worden.’ Het gaat hier niet louter om een ‘onzichtbare opstand van een miljoen zielen’, zoals de hemelse Trocchi dacht (‘*Technique du coup du monde*’, in *Internationale Situationniste*, nr 8, januari 1963). De kracht die wij *extatische politiek* noemen ontstaat niet uit een substantieel buiten, maar uit de afwijking, uit de kleine variatie, uit de draaiingen die – vertrekkende uit de schoot van het systeem – het lokale tot zijn breukpunt stuwten; het komt dus voort uit intensiteiten die nog tussen de levensvormen aanwezig zijn en dat ondanks de verzwakking van de intensiteiten die zij in stand houden. Juister gezegd, komt zij voort uit het verlangen dat de stroom overschrijdt, in zoverre dat ze haar voedt, zonder daarin bespeurbaar te zijn, omdat het *onder zijn traject* werkzaam is en zich dikwijls fixeert, zich tussen de levensvormen nestelt,

die in deze situatie de functie van aantrekkingskracht op zich nemen. Zoals algemeen geweten is, ligt het in de aard van het verlangen om geen sporen achter te laten d  r waar het voorbijkomt. Keren we terug naar dit ogenblik waarin een systeem kan kantelen: ‘In de nabijheid van tweesprongen,’ schrijven Prigogine en Stengers, ‘waarin het systeem tussen vershillende functioneringswijzen kan “kiezen” en in feite zich noch in het   n noch in het ander bevindt, is de afwijking tegenover de algemene wet totaal: de fluctuaties kunnen dezelfde orde van grootte bereiken als de gemiddelde macroscopische waarden. [...] Gebieden die door macroscopische afstanden van elkaar gescheiden zijn, worden gecorreleerd: de snelheid van de in deze gebieden plaatsvindende reacties worden van elkaar afhankelijk, en lokale gebeurtenissen hebben bijgevolg een terugwerking op het ganse systeem. Het gaat hier echt om een paradoxale toestand die al onze “intuities” over het gedrag van grote bevolkingsgroepen uitdaagt, een toestand waarin kleine verschillen, verre van zich op te lossen, elkaar opvolgen en zich onafgebroken verspreiden. De indifferente chaos van het evenwicht werd aldus afgelost door een creatieve chaos, zoals die waar enkele presocratici het over hadden, een *vruchtbare chaos* waaruit verschillende structuren kunnen ontstaan’ (*Orde uit chaos*, 1984).

Het zou naief zijn uit deze wetenschappelijke beschrijvingen van chaospotentieel rechtstreeks een nieuwe politieke kunst af te leiden. De fout van de filosofen en van elke gedachte die zich ontvouwt zonder in zichzelf, zonder in haar uitdrukking zelf te erkennen wat ze aan het verlangen te danken heeft, bestaat erin zich artificieel te plaatsen boven de processen die haar objectiveert, ook wanneer ze vanuit de ervaring vertrekt. Hieraan ontsnappen overigens Prigogine en Stengers niet. Het experiment, dat geen voldoende ervaring is maar zijn vervolmakingsproces, is *in* de fluctuatie gesitueerd, *in het midden van het ruisen*, loerend naar de tweesprong. De gebeurtenissen die zich in het sociale laten verifiëren, dus op een niveau dat belangrijk genoeg is om de algemene loop te beïnvloeden, vormen geen eenvoudige som van individuele handelingswijzen. Omgekeerd beïnvloeden de individuele handelingswijzen niet meer uit zichzelf de algemene loop. Er blijven evenwel drie etappes over die in feite   n enkele etappe vormen en die, omdat ze niet kunnen weergegeven worden, rechtstreeks in de lichamen als direct politieke problemen ervaren worden: ik wil het hebben over de

versterking van niet-conforme daden; over de intensivering van de verlangens en van hun ritmische overeenstemming; over de indeling van een territorium, omdat het zo is dat 'de fluctuatie niet met één enkele slag het ganse systeem kan overspoelen. Zij moet zich eerst in een bepaald gebied vestigen. Naargelang dit oorspronkelijk gebied al dan niet kleiner is dan een kritische dimensie [...], loopt de fluctuatie terug of overspoelt ze gans het systeem.' Met het oog op het anti-imperiale offensief moeten er dus drie problemen overwogen worden: *het probleem van de kracht, het probleem van het ritme, het probleem van het elan.*

Uit het geneutraliseerde en neutraliseerbare perspectief van de observator in een laboratorium of in een salon, dient men deze problemen vanuit zichzelf te hernemen en te beproeven. Wat betekent een versterking van de fluctuaties voor mij? Hoe kunnen afwijkingen, bijvoorbeeld de mijne, chaos veroorzaken? Hoe gaat men van verspreide en singuliere fluctuaties, van afwijkingen van eenieder tegenover de norm en tegenover de dispositieven, over naar vormen van worden, naar toekomstige vormen? Hoe kan dat wat in het kapitalisme ontsnapt aan de valorisering tot een kracht worden en zich tegen dat kapitalisme keren? De klassieke politiek heeft dit probleem opgelost door middel van de mobilisering. Mobiliseren betekent: toevoegen, opnemen, verzamelen, synthetiseren. Het betekent de kleine verschillen, de fluctuaties verenigen, door hen voor te stellen als een grote fout, als een onherstelbaar onrecht, dat opnieuw moet goedkomen. De singulariteiten waren er reeds. Het volstond hen onder één enkel predicaat onder te brengen. Ook de energie was er altijd al. Het volstond haar te organiseren. Ik zou het hoofd zijn, zij zouden het lichaam vormen. Aldus zijn de theoretici, de voorhoede, de partij, erin geslaagd de kracht op dezelfde manier als het kapitalisme te laten functioneren, door haar in circulatie te brengen en onder controle te plaatsen met als doel, zoals in de klassieke oorlogsvoering, het hart van de vijand te treffen en de macht te grijpen door zich meester te maken van het hoofd.

De onzichtbare revolte, de '*coup du monde*' waar Trotski het over heeft, zet daarentegen in op de kracht. Ze is onzichtbaar, omdat ze vanuit het standpunt van het imperiale systeem onvoorspelbaar is. Wordt ze versterkt, dan voegen zich de fluctuaties tegenover de imperiale dispositieven nooit

samen. Ze zijn even *heterogeen* als de verlangens en kunnen nooit een gesloten totaliteit vormen, zelfs geen *multitude*, wiens naam een val is, omdat het niet de *onverzoenlijke multipliciteit* van de levensvormen betekent. De verlangens breken uit, ze maken al dan niet *clinamen* (*), ze brengen al dan niet intensiteiten voort, en voorbij de vlucht blijven ze vluchten. Ze blijven elke vorm van representatie als lichaam, klasse of partij trotseren. Men moet daar dus uit afleiden dat elke verbreding van fluctuaties ook een verbreding van de burgeroorlog betekent. De diffuse guerilla is de strijdvorm die een dergelijke onzichtbaarheid in de ogen van de vijand zal produceren. Dat een gedeelte van de *Autonomia* in de jaren 1970 in Italië haar toevlucht zocht tot de *guerilla diffusa* kan precies verklaard worden door het vergevorderde cybernetische karakter van het Italiaanse regeringsstelsel. Het waren jaren van bloei van het 'consociativisme', dat een voorafschaduwing vormde van het huidige *citoyennisme* (*), de samenwerking van partijen, vakbonden en verenigingen voor de herverdeling en het gemeenschappelijk beheer van de macht. Het belangrijkste ligt hier niet in de verdeling maar in het beheer en de controle. Deze vorm van regering gaat veel verder dan de verzorgingsstaat, want het creëert veel langere ketens van wederkerige afhankelijkheid en het breidt aldus de principes van controle en beheer van de overheidsbureaucratie uit.

IX

*'Net dáár bijten de algemeen verbreide programma's zich de tanden stuk.
Op eindjes wereld,
op stukjes mensen,
die geen programma's wensen.'*

Philippe Carles, Jean-Louis Comolli, 'Free jazz, hors programme, hors sujet, hors champ', 2000

*'De weinige actieve rebellen moeten snelheid en uithoudingsvermogen,
alomtegenwoordigheid en onafhankelijkheid van de ravitaillingswegen
met elkaar combineren.'*

T.E. Lawrence, *'Encyclopaedia Britannica'*, deel X, 1926

T.E. Lawrence (*'Zeven zuilen van wijsheid'*, 1926) heeft op een dankbare manier de principes van de guerilla vanuit zijn strijdervaring aan de kant van de Arabieren tegen de Turken in het jaar 1916 ontwikkeld. Wat zegt Lawrence? Dat het gevecht niet meer het enige proces van de oorlog is, net zoals de vernietiging van het vijandige machtscentrum niet meer het hoofddoel is, vooral als de vijand geen gezicht heeft zoals in het geval van de onpersoonlijke macht die de cybernetische dispositieven van het Empire materialiseren: 'De meeste oorlogen waren ontmoetingsoorlogen, waarbij beide strijdmachten voeling probeerden te houden ter vermijding van tactische verrassingen. Onze oorlog moest er een van afhouden zijn. We moesten de vijand insluiten met de stille dreiging van een uitgestrekte, onbekende woestijn en ons pas blootgeven wanneer we aanvielen.' Zelfs wanneer hij de guerilla, die het probleem van de individualiteit stelt, en de oorlog, die het probleem van de collectieve organisatie stelt, veel te strikt tegenover elkaar plaatst, preciseerd Deleuze dat het erom gaat de ruimte zo groot mogelijk te openen en te profeteren of, beter nog, 'iets reëels te fabriceren en er niet op te reageren'. De onzichtbare revolte, de diffuse guerilla sanctioneren niet een onrecht, ze creëren een mogelijke wereld. In de taal van de cybernetische hypothese kan ik de onzichtbare revolte, de diffuse guerilla op twee manieren op moleculair niveau creëren. Eerste gebaar, ik fabriceer iets reëels, ik maak kapot en ik maak mezelf kapot doordat ik kapotmaak. Alle vormen van sabotage vinden daarin hun oorsprong. Wat mijn handelingswijze in dat moment voorstelt bestaat niet voor het dispositief dat met mij kapot gaat. Noch 0 noch 1, ik ben de absolute derde. Mijn genot overschrijdt het dispositief. Tweede gebaar, ik reageer niet op de menselijke of machinale feedbacklussen die me trachten af te grendelen, zoals Bartleby 'I would prefer not to', ik blijf aan de kant staan, ik treedt niet de ruimte van de flows binnen, ik sluit me niet aan, ik blijf. Ik maak gebruik van mijn passiviteit als een kracht tegen de dispositieven. Noch 0 noch 1, ik ben het absolute niets. Eerste act: ik geniet op een perverse manier. Tweede act: ik wacht af. Aan gene zijde. Aan deze zijde. *Kortsluiting en ontkoppeling*. In beide gevallen vindt er geen feedback plaats, de vluchtlijn komt in beweging. Enerzijds de uitwendige vluchtlijn

die uit mij lijkt omhoog te schieten; anderzijds de inwendige vluchtlijn die me tot mezelf terugbrengt. Alle vormen van storingen gaan van deze twee bewegingen uit, uitwendige en inwendige vluchtlijnen, sabotage en terugtrekking, het zoeken naar strijdvormen en het opzichnemen van levensvormen. Het revolutionair probleem zal vanaf nu erin bestaan deze twee momenten te verbinden.

Lawrence vertelt dat dit ook het probleem was dat zich de Arabieren, aan wiens kant hij stond, tegenover de Turken stelden. Hun tactiek bestond er namelijk in 'steeds door korte aanvallen of door terugtrekkingsbewegingen te handelen; geen achtervolgingen, geen veroveringen. Het Arabische leger probeerde nooit haar voordeel te behouden of te verbeteren, maar zich terug te trekken en elders aan te vallen. Met de kleinst mogelijke krachtsontplooiing sloeg ze in een minimum van tijd en in ver van elkaar afgelegen streken toe.' Veeleer dan tegen de instellingen, waren hun aanvallen gericht tegen het materieel en meer in het bijzonder tegen de communicatiekanalen, zoals het verstoren van de rails van een spoorlijn. Onzichtbaar werd de revolte slechts als ze erin slaagde haar doel te bereiken, dat erin bestond 'de tegenstander elk doel te ontnemen' en de vijand nooit een schietschijf aan te bieden. Ze dwong de vijand in dit geval tot een 'passieve verdediging', die zeer duur aan materiaal en mensen, *aan energie* was, en ze breidde in dezelfde beweging haar eigen front uit, door de aanvalshaarden met elkaar te verbinden. De guerilla neigt er dus sedert haar ontstaan toe een diffuse guerilla te worden. Dit soort strijd produceert daarenboven nieuwe verhoudingen die zich duidelijk onderscheiden van die welke in traditionele legers gewoonlijk voorkomen: 'Men poogde een maximum aan onregelmatigheid en aan soepelheid te bereiken. De verscheidenheid desoriënteerde de vijandelijke inlichtingdienst. [...] Bij ons kon elke Arabier zonder nadelig gevolg naar huis gaan zodra de overtuiging hem in de steek liet; het enige wat hem bond was eer. We kenden dan ook geen discipline in de beperkende zin van het onderdompelen van de individualiteit, het mikken op de menselijkerwijs kleinste gemene noemer.' Lawrence idealiseert hierin niet de libertaire geest van zijn troepen, zoals de spontaneïsten over het algemeen graag doen. Het belangrijkste bestaat erin te kunnen rekenen op een sympathiserende bevolking die zowel een recruteringsreservoir vormt als dient tot plaats van uitbreiding van de strijd.

‘Een rebellie kan met twee procent actieve elementen en met achtennegentig procent passieve sympathisanten doorgevoerd worden,’ hetgeen evenwel tijd en propaganda-acties vereist. Omgekeerd vereisen alle offensieven om de vijandelijke lijnen te verstoren een perfect functionerende inlichtingsdienst ‘die het moet mogelijk maken in absolute zekerheid plannen uit te werken’, opdat de vijand nooit objectieven zouden geboden worden. Precies deze rol zou momenteel een organisatie kunnen vervullen, en dat in de betekenis die deze term in de klassieke politiek had, namelijk de functie van informatieverwerving en van overdracht van de opgehoopte kennis over mogelijke aanvalsdoelen. Op die manier staat de spontaneïteit van de guerillero niet noodzakelijkerwijs tegenover een zekere organisatie als reservoir van strategische informatie.

Het is evenwel belangrijk dat de praktijk van het storen, zoals Burroughs en nà hem de hackers dit opvatten, tevergeefs is indien ze niet gepaard gaat met een georganiseerde praktijk van informatieverwerving over de heerschappij. Deze noodzaak wordt versterkt door het feit dat de ruimte waarin de onzichtbare revolutie kan plaatsvinden niet de woestijn is waar Lawrence over spreekt. De elektronische ruimte van het internet is evenmin de gladde en neutrale ruimte waar de ideologen van het informatietijdperk het over hebben. De meest recente studies bevestigen overigens dat internet een gerichte en gecoördineerde aanval weerloos uitgeleverd is. Het net is zodanig geconcipieerd dat het nog functioneert wanneer 99 % van de tien miljoen ‘routers’ – de knooppunten van het communicatienet waarin de informatie geconcentreerd is – op een toevallige manier vernietigd wordt, zoals de Amerikaanse militairen oorspronkelijk ook voorzien hadden. Maar anderzijds zou een selectieve aanval die op basis van preciese informatie over het dataverkeer gepland wordt en die zich zou richten op 5 % van de strategisch belangrijkste knooppunten – de internetknopen met een hoog debiet van de grote operatoren, de toegangspunten van de transatlantische leidingen -, dit zou volstaan om een ineenstorting van het systeem te provoceren. Of ze nu virtueel of reëel zijn, de ruimten van het Empire zijn als territoria gestructureerd en doorkruist door dispositieencascades die grenzen trekken en ze weer oplossen zodra ze nutteloos worden, in een bestendig aftasten, dat de motor van de circulatiestromen zelf is. En in een dergelijke gestructureerde, geterritorialiseerde en gedeterritorialiseerde

ruimte kan de frontlijn niet zo duidelijk zijn als in de woestijn van Lawrence. Het vluchtige karakter van de macht, de nomadische dimensie van de heerschappij vereisen bijgevolg een toename van het inlichtingenwerk, hetgeen een organisatie van de circulatie van kennis over de aanvalsdoelen betekent. Dat zou de opgave voor de *'Société pour l'Avancement d la Science Criminelle'* (SASC – Maatschappij voor de Bevordering van de Criminele Wetenschap) moeten zijn.

Een soortgelijke vraag stelt zich Wiener in *'Mens en mensmachine'*, toen hij te laat ondervond dat het politieke gebruik van de cybernetica de uitoefening van de macht leek te versterken; een vraag die de mystieke crisis die hij op het einde van zijn leven zou kennen, reeds aankondigde: 'Heel de techniek van de geheimhouding, van de storing van boodschappen en van de bluff bestaat erin zich ervan te verzekeren dat het eigen kamp veel efficiënter de communicatieoperaties kan hanteren dan het andere kamp. Bij dit strijdend gebruik van de informatie *is het even belangrijk de eigen informatiekkanalen open te laten als de kanalen van de tegenstander te verstoppem*. Een globale politiek op het vlak van de geheimhouding impliceert bijna altijd dat veel méér dingen als het geheim zelf in overweging moeten genomen worden.' Omgeformuleerd tot het probleem van de onzichtbaarheid wordt het probleem van de kracht dus *een probleem van de modulatie van de opening en de afsluiting*. Het vereist zowel organisatie als spontaneïteit. Of, om het op een andere manier uit te drukken, de diffuse guerilla dient momenteel *twee afzonderlijke – alhoewel ook vermengde – consistentievlakken* te creëren. Het ene waarop de opening, de transformatie van het spel van de levensvormen in informatie georganiseerd wordt, en een ander waarop de afsluiting, de weerstand van de levensvormen tegen hun informatisering georganiseerd wordt. Curcio: 'De guerillapartij is de maximale factor van de onzichtbaarheid en van de exteriorisering van de kennis van het proletariaat, onzichtbaarheid in relatie tot de vijand en exteriorisering tegenover de vijand, die ook in hemzelf huist, op het hoogste synthesesniveau.' Men zal opwerpen dat het hier al bij al slechts om een andere vorm van de binaire machine handelt, die niet beter of slechter is dan die welke in de cybernetica actief zijn. Maar men heeft ongelijk want dat betekent dat men niet inziet dat deze twee gebaren zich principieel op een fundamentele afstand tot de geregelde flows bevinden, een afstand die de voorwaarde zelf van de

ervaring in de schoot van een wereld van dispositieven vormt, een afstand die een kracht vormt die ik kan omzetten in compactheid en worden. Maar men heeft vooral ongelijk omdat dit betekent dat men niet begrijpt dat het afwisselen tussen soevereiniteit en machteloosheid zich niet laat programmeren, dat de loop die deze houdingen aannemen er één is van orde en dolen, dat de plaatsen die daarbij op het lichaam, in de fabriek en in de urbane en semi-urbane *niet-plaatsen* gekozen worden, onvoorspelbaar zijn.

X

‘Revolutie is beweging maar beweging is niet revolutie.’
Paul Virilio, *Vitesse et politique*, 1977.

*‘In een wereld van goed geschreven scenario’s,
minutieus uitgewerkte programma’s,
fantastische composities,
goed belegde obligaties en aandelen –
wat vormt in zo’n wereld een hindernis,
wat wringt er tegen,
wat hinkt er?
Het hinken verwijst naar het lichaam.’*

Iets lichamelijks.

Het hinken verwijst naar de mens met de gevoelige hiel.

Een God hield hem daaraan vast.

Hij was God omwille van deze hiel.

Goden hinken snel wanneer ze geen bult hebben.

De ontregeling is het lichaam.

Wat hinkt doet pijn, wordt slecht verdragen, de ademnood en het mirakel van het evenwicht.

De muziek blijft evenmin als de mens rechtop staan.

De lichamen zijn nog niet helemaal door de warenwet gereguleerd.

Dat loopt niet. Dat lijdt. Dat mat zich af. Dat vergist zich. Dat ontsnapt.

Te heet, te koud, te dicht, te ver, te snel, te traag.'

Philippe Carles, Jean-Louis Comolli, 'Free Jazz, hors programme, hors sujet, hors champ,' 2000.

Men heeft dikwijls – en T.E. Lawrence vormt daar geen uitzondering op – de nadruk gelegd op de kinetische dimensie van de politiek en de oorlog als strategisch contrapunt van een kwantitatieve opvatting van de krachtsverhoudingen. Dat is typisch het perspectief van de guerilla, in tegenstelling tot die van de traditionele oorlog. Men heeft gezegd dat wanneer een beweging niet massaal is, dat ze dan snel moet zijn, sneller dan de heerschappij. Zo heeft bijvoorbeeld de Situationistische Internationale haar programma in 1958 op de volgende manier geformuleerd: 'We dienen in te zien dat we momenteel getuige zijn van en deelnemen aan een snelheidswedstrijd tussen de vrije kunstenaars en de politie, om het gebruik van nieuwe conditioneringstechnieken te testen en tot ontwikkeling te brengen. Bij deze wedloop heeft de politie reeds een aanzienlijke voorsprong. Van haar afloop hangt evenwel het ontstaan van een passionele en bevrijdende omgeving af, of de – wetenschappelijk controleerbare en onafgebroken – versterking van de omgeving van de oude wereld van onderdrukking en gruwel. (...) Is de controle over deze nieuwe middelen niet volkomen revolutionair, dan kunnen we meegesleurd worden naar het geciviliseerde ideaal van een bijenzwerm' ('La lutte pour le controle des nouvelles techniques de conditionnement', in *Internationale Situationniste*, nr 1, juni 1958). Tegenover dit expliciete maar *statische* beeld van de voltooide cybernetica zoals dit door het Empire uitgewerkt wordt, zou de

revolutie moeten bestaan uit een wedertoe-eigening van de modernste technologische middelen, een wedertoe-eigening die het moet mogelijk maken de politie op haar eigen terrein te bekampen, door met dezelfde middelen als zij een tegenwereld tot ontwikkeling te brengen. De snelheid wordt hier opgevat als één van de eigenschappen die voor de revolutionaire politieke kunst belangrijk zijn. Maar deze strategie houdt ook in dat de sedentaire krachten moeten aangevallen worden. Onder het Empire neigen deze evenwel ertoe zich op te lossen, terwijl de onpersoonlijke macht van de dispositieven nomadisch wordt en alle instituties doorkruist, door hen te laten imploderen.

Omgekeerd is het de langzaamheid die een ander deel van de strijd tegen het Kapitaal getekend heeft. De luddistische sabotage (*) mag niet geïnterpreteerd worden in een traditioneel marxistisch perspectief als een in relatie tot het georganiseerde proletariaat louter primitieve rebelle, dus als een protest van de reactionaire ambachtslieden tegen de toenemende onteigening van de productiemiddelen dat door de industrialisatie veroorzaakt wordt. Het gaat om een bewuste daad van *verlangzaming* van waren- en mensenstromen, die anticipeert op het centrale kenmerk van het cybernetisch kapitalisme in zoverre ze beweging naar beweging, wil tot macht en algemeen verbrede versnelling is. Taylor vat overigens de Wetenschappelijke Arbeidsorganisatie op als een techniek ter bekamping van het 'afremmen door de arbeiders', dat een effectief obstakel voor de productie betekent. Ook in de fysieke orde zijn volgens Prigogine en Stengers de mutaties van het systeem afhankelijk van een zekere langzaamheid: 'Hoe sneller de communicatie in het systeem plaatsvindt, des te groter is de proportie van onbeduidende fluctuaties die niet in staat zijn de toestand van het systeem te veranderen: des te stabiel is het systeem' (*Orde uit chaos*, 1984). De onthaastingstactieken zijn dus dragers van een supplementaire kracht in de strijd tegen het cybernetisch kapitalisme, omdat ze hem niet alleen in zijn wezen maar in zijn ontwikkeling treffen. En er is méér: de langzaamheid is ook noodzakelijk voor een uitwerking van de relatie tussen de levensvormen onder elkaar, een relatie die niet gereduceerd kan worden tot een eenvoudige uitwisseling van informatie. Ze brengt de weerstand van de relatie tegen de interactie tot uitdrukking.

Aan deze en aan gene zijde van de snelheid en van de traagheid van de communicatie bestaat er de ruimte van *de ontmoeting*, die het mogelijk maakt een absolute grens naar analogie tussen de maatschappelijke wereld en de fysieke wereld te trekken. Want omdat twee elementaire delen elkaar nooit *zullen ontmoeten*, kunnen de fenomenen van de breuk nooit uit laboratoriumobservaties worden afgeleid. De ontmoeting is het duurzame ogenblik waarin zich tussen de levensvormen, die bij ieder *aanwezig* zijn, intensiteiten manifesteren. Ze is – aan deze zijde van het sociale en van de communicatie – het territorium dat de krachten van het lichaam actualiseert, dat haar bevrijdt, dat ze is. De ontmoeting vindt plaats aan deze zijde van de taal, aan deze zijde van de woorden, in de ongerepte gebieden van het niet-gezegde, op het niveau van een in-spanning-brengen, van deze kracht van de wereld die eveneens haar negatie betekent, haar ‘niet-kunnen-zijn’. Wat is een ander? ‘Een andere mogelijke wereld,’ antwoordt Deleuze. De ander belichaamt deze mogelijkheid van de wereld om niet te zijn of anders te zijn. Daarom heeft de oorlog in de zogenaamd ‘primitieve’ maatschappijen de primordiale betekenis elke andere *mogelijke* wereld te vernietigen. Het dient evenwel nergens toe het conflict zonder het genot en de oorlog zonder de liefde te denken. Bij elk tumultueus ontluiken van de liefde ontstaat opnieuw het fundamenteel verlangen om zichzelf te veranderen, door de wereld te veranderen. De haat en de argwaan die de geliefden in hun omgeving oproepen zijn de automatische en defensieve reactie op de oorlog die ze, alleen al door van elkaar te houden, voeren tegen een wereld waarin elke passie miskend wordt en sterven moet.

Het geweld is de eerste spelregel van de ontmoeting. En zij polariseert de diverse omzwervingen van het verlangen, wiens soevereine vrijheid door Lyotard in *Economie libidinale* (1975) opgeroepen wordt. Maar omdat hij weigert in te zien dat de lusten op een territorium dat hen voorafgaat en waarop de levensvormen met elkaar in contact komen, met elkaar harmoniëren, - omdat hij weigert te begrijpen dat de neutralisering van elke intensiteit zelf een intensivering is (en zelfs niet minder dan die van het Empire), - omdat hij daaruit niet kan afleiden dat daarbij alles onlosmakelijk met elkaar verbonden is, dat levensdrift en doodsdraft tegenover een singuliere andere niet neutraal zijn, kan Lyotard uiteindelijk het hedonisme, dat het meest met de cybernetisering te vereenzelvigen is, niet

overschrijden: laat je vallen, laat je los, laat de verlangens in je opkomen! Geniet, geniet, er zal altijd iets van overblijven! Dat de geleiding, het loslaten en de mobiliteit in het algemeen de versterking van de afwijkingen van de norm kunnen vergroten, daaraan valt niet te twijfelen, op voorwaarde dat men inziet wat er in de schoot van de circulatie zelf de flows onderbreekt. Tegenover de versnelling die de cybernetica oproept, kunnen de snelheid, het nomadisme slechts secundaire bewerkingen tegenover *politieken van onthaasting* betekenen.

De snelheid ondersteunt de instellingen. De langzaamheid onderbreekt de flows. Het eigenlijke kinetische probleem van de politiek bestaat er dus niet in tussen twee soorten van revolte te kiezen, maar zich aan een *pulsatie* over te geven en andere intensiveringen te exploreren dan die welke door de temporaliteit en de hoogdringendheid vereist worden. De macht van de cyberneticus bestond erin aan het maatschappelijk lichaam een ritme te geven dat tendentieel elke ademhaling verhindert. Het ritme is in de antropologische genese die Canetti (*Massa en macht*, 1960) voorstelt, rechtstreeks met het lopen verbonden: 'Het ritme is oorspronkelijk een ritme van de voeten. Iedere mens loopt, en daar hij op twee benen loopt en zich met zijn voeten afwisselend tegen de grond afzet, daar hij slechts verder komt als hij zich telkens weer afzet, ontstaat, of het nu zijn bedoeling is of niet, een ritmisch gedruis.' Maar dit lopen is niet voorspelbaar zoals bij een robot: 'De beide voeten raken de grond nooit met dezelfde kracht. Het verschil tussen de stappen kan groter of kleiner zijn, afhankelijk van persoonlijke aanleg of stemming. Men kan echter ook sneller of langzamer lopen, men kan rennen, plotseling stilstaan of springen.' Dit wil zeggen dat het ritme het tegenovergestelde van een programma is, dat het van de levensvormen afhankelijk is en dat de problemen van snelheid teruggebracht kunnen worden tot problemen van ritme. Elk lichaam brengt, in de mate dat het *hinkt*, een ritme voort dat aantoont dat het in zijn aard ligt onhoudbare posities in te nemen. Bij dit ritme dat voortvloeit uit het hinken van het lichaam, uit de beweging van de voeten, merkt Canetti onder meer op dat het in de vorm van sporen van de loop van dieren de oorsprong van het schrift vormt, dit wil zeggen van de Geschiedenis. Het gebeuren is niets anders dan het opduiken van dergelijke sporen, en Geschiedenis maken betekent dus op zoek naar een ritme te improviseren. Welke waarde men

ook aan de opmerkingen van Canetti mag toeschrijven, ze wijzen er als ware ficties op dat de kinetische politiek beter als *politiek van het ritme* kan opgevat worden. Dit betekent op z'n minst dat men tegenover de binaire en technoritmies die door de cybernetica opgelegd worden, *andere ritmes* moet stellen.

Maar dat betekent ook dat deze *andere ritmes*, als manifestaties van een ontologisch hinken, altijd al een creatieve politieke functie gehad hebben. Canetti zegt enerzijds: 'De schreden, die elkaar in snelle herhaling opvolgen, wekken de indruk van een groter aantal mensen. Zij bewegen zich niet van de plaats, ze blijven in de dans steeds op dezelfde plek. Het geluid van hun voetstappen sterft niet weg, het herhaalt zich en blijft gedurende een lange tijd steeds even luid en levendig. *Ze vergoeden door intensiteit wat hun aan aantal ontbreekt.*' En anderzijds: 'Als ze krachtiger met hun voeten stampen klinkt het of ze met meer zijn. Op alle mensen in hun nabijheid oefenen ze een aantrekkingskracht uit, die niet vermindert zolang zij niet verslappen in hun dans.' Het juiste ritme zoeken leidt dus naar een intensivering van de ervaring, maar ook naar een getalsmatige vergroting. Het is evenzeer een instrument tot samenvoeging van een groep als een te imiteren exemplarische actie. Zowel op schaal van het individu als op schaal van de maatschappij verliezen de lichamen hun eenheidsgevoel, om zich als potentiële wapens te verveelvoudigen: 'De gelijkwaardigheid van de deelnemers *vertakt* zich in de gelijkwaardigheid van hun lichaamsdelen. Alles wat aan de mens beweeglijk is krijgt een eigen leven, elk been, elke arm leeft als voor zichzelf alleen.' De ritmepolitiek betekent dus het zoeken naar een feedback, naar een *andere toestand*, vergelijkbaar met een roes van een maatschappelijk lichaam, en dit via een vertakking van elk lichaam. Want in het gecybernetiseerde Empire bestaan er over het algemeen twee mogelijke stelsels van ritme. Het eerste, waar Simondon naar refereert, is dat van de technische mens die 'de integratiefunctie verzekert en de zelfregulering buiten elke monade van het automatische verlengt', een technicus wiens 'leven bestaat uit het ritme van de machines die hem omringen en die hij met elkaar verbindt'. Het tweede ritme beoogt deze verbindingsfunctie te ondermijnen: het is fundamenteel desintegrerend, zonder louter geruis te zijn. Het is een *ritme van de verbreking van de*

verbinding. De collectieve verovering van dit *juiste dissonante tempo* loopt via een voorafgaandelijke overgave aan *de improvisatie*.

‘Door het gordijn van de woorden open te schuiven,
wordt de improvisatie een gebaar,
een nog onuitgesproken daad,
een nog niet benoemde, genormeerde, vereerde vorm.
Zich overgeven aan de improvisatie
om zich reeds – hoe mooi ze ook mogen zijn –
van de reeds aanwezige muzikale verhalen van de wereld te bevrijden.
Reeds aanwezig, reeds mooi, reeds verhalen, reeds wereld.
O Penelope, los de muzikale lintjes
die onze sonore cocon vormen,
die niet de wereld is,
maar de rituale gewoonte van de wereld,
op.

Overgegeven, opent ze zich voor dat wat rondom de betekenis zweeft,
rondom de woorden,
rondom de codificaties,
opent ze zich voor de intensiteiten,
voor het afgeremde, voor het elan, voor de energie,
voor wat in feite nauwelijks benoembaar is.
[...]
De improvisatie begroet de bedreiging en stijgt er boven uit,
ze onteigent haar uit zichzelf, registreert haar - vermogen en gevaar.’

XI

‘De nevel, de zonnenevel zal de ruimte vullen. De rebellie is een gas, een wolk. De nevel is de eerste toestand van de beginnende waarneming en verwekt de luchtspiegeling waarin de dingen, als door een zuiger voortbewogen, stijgen en dalen en de mensen zweven, opgehangen aan een koord. Nevelig zien, wazig zien: de vage omlijning van een hallucinatorische waarneming, een kosmisch grijs. Is het dit grijs dat zich in twee deelt en dat zwart lijkt als de schaduw toeneemt of het licht verzwakt, maar ook het wit als het lichtgevende zelf ondoorzichtig wordt?’

Gilles Deleuze, ‘La honte et le gloire: T.E. Lawrence’, *Critique et clinique*, 1993.

‘Niets en niemand biedt als geschenk een alternatief avontuur: er is geen ander avontuur mogelijk dan zich een lot te veroveren. Je kan deze verovering slechts voltrekken door te vertrekken vanuit de ruimte en de tijd waarin je door “jouw” dingen gevormd wordt als was je één van hen.’

Giorgio Cesarano, *Manuali di sopavvivenza*, 1974

In cybernetisch perspectief kan de bedreiging niet begroet en *a fortiori* niet overschreden worden. Zij moet geabsorbeerd, geëlimineerd worden. Ik heb reeds gezegd, dat de onbepaalde voortgezette onmogelijkheid van deze vernietiging van het evenement de laatste zekerheid is waarop praktijken van verzet tegen de door dispositieven beheerste wereld kunnen gebaseerd worden. De bedreiging en diens veralgemening in de vorm van paniek, roept energetische problemen op, die voor de vertegenwoordigers van de cybernetische hypothese onoplosbaar zijn. Zo verklaart Simondon dat machines met hoog informatierendement, die met grote precisie hun omgeving controleren, een zwak energierendement bezitten. Omgekeerd produceren machines die slechts weinig energie vereisen om hun cybernetische missie te volbrengen, een slechte realiteitsopbrengst. De omzetting van vormen in informatie bevat namelijk twee tegengestelde imperatieven: ‘De informatie is in zekere zin datgene wat een reeks nieuwe, onvoorziene toestanden oplevert, die tot geen op voorhand definieerbare reeks behoren; ze is dus datgene wat van het informatiekanaal een *absolute beschikbaarheid* vereist in de verhouding tot alle aspecten van de modulatie die ze verder voert; *het informatiekanaal mag zelf geen enkele vooraf bepaalde vorm leveren, mag niet selectief zijn.* [...] In tegenstelling hiermee, onderscheidt de informatie zich van een eenvoudig geruis omdat men de informatie een bepaalde code, een relatieve uniformisering kan toekennen; in alle gevallen waarin het ruisen niet tot onder een bepaald niveau kan verlaagd worden, veroorzaakt men *een reducering van de marge van de onbepaaldheid en de onvoorspelbaarheid* van de informatiesignalen.’ Anders gezegd, opdat een fysisch, biologisch of maatschappelijk systeem genoeg energie heeft om zijn reproductie te garanderen, is het nodig dat zijn controledispositieven in de massa van het onbekende snijden, dat ze in het geheel van mogelijkheden een keuze maken tussen datgene wat op *louter toeval* [*hasard*] berust en zich noodzakelijkerwijs aan de controle onttrekt,

en datgene wat als *toevalligheid* [*aléa*], die vanaf dan aan de waarschijnlijkheidsberekening kan onderworpen worden, in het systeem kan opgaan. Daaruit volgt dat bij elk dispositief, zoals in het specifieke geval van geluidsopnameapparatuur, ‘een compromis moet worden gemaakt die een informatierendement behoudt dat voor de praktische behoeften toereikend is, en die een energierendement waarborgt, die hoog genoeg is om het achtergrondgeruis op een niveau te houden waarop het signaalniveau niet gestoord wordt’. In het geval van de politie zal het er bijvoorbeeld om gaan het evenwichtspunt te vinden tussen de repressie (dat de functie heeft het maatschappelijk achtergrondgeruis te doen dalen) en de activiteit van de inlichtingendienst (die informeert over de toestand en de bewegingen van het maatschappelijk veld, vanuit de signalen die het uitzendt).

Paniek veroorzaken zal dus op de eerste plaats betekenen *de nevel uit te breiden*, hetgeen de ontketening van feedbackcircuits extra belast en hetgeen de registratie van afwijkingen door de cybernetische apparatuur extra duur maakt. Het strategische denken heeft erg vroeg de offensieve reikwijdte van deze nevel begrepen. Clausewitz meende bijvoorbeeld dat ‘het verzet dat een gans volk met de wapens in de hand betuigt, [...] niet tot de [...] geconcentreerde werking van grote slagen in staat is’, maar ‘als een *nevelachtig en wolkachtig* wezen zich nergens tot een weerstand biedend lichaam concentreren’ moet (*Vom Kriege*). Of wanneer Lawrence de traditionele legers die ‘op onbeweeglijke punten lijken’, tegenover de guerilla plaatst, dan vergelijkt hij deze guerilla met ‘een invloed, een onaantastbaar, onschendbaar ding, zonder voor- of achterkant, dat zich overal verspreidt als een *gas*’. *De nevel is de bevoorrechte drager van de revolte*. Overgeplant naar de cybernetische wereld, verwijst de metafoor ook naar het verzet tegen de tirannie van de transparantie die door de controle opgelegd wordt. De nevel werpt alle vertrouwde gegevens van de perceptie door elkaar. Ze wist het onderscheid tussen het zichtbare en het onzichtbare, tussen de informatie en het evenement uit. Daarom betekent ze een bestaansvoorwaarde voor dit laatste. *De nevel maakt de revolte mogelijk*. In een verhaal met als titel ‘Liefde is blind’, stelt Boris Vian zich voor welke uitwerking een gans reële nevel op de bestaande verhoudingen zou kunnen hebben. Wanneer de bewoners van een grootstad op een bepaalde ochtend ontwaken, zijn ze door een ‘dichte nevelvloed’ omvangen, hetgeen

langzaam al hun gedragingen verandert. De noodzakelijkheden die door de zichtbaarheid opgelegd werden, verliezen snel hun kracht en de stad geeft zich over aan een collectief experiment. De liefdesverhoudingen worden vrij; door de permanente naaktheid van alle lichamen worden ze van een last bevrijd. Overal komt het tot orgieën. De huid, de handen en het vlees herkrijgen hun privileges, want 'het rijk van het mogelijke breidt zich uit wanneer men geen schrik heeft dat het licht wordt'. Niet in staat de nevel, tot wiens ontstaan ze niets bijgedragen hebben, te laten voortbestaan, zijn de stadsbewoners aanvankelijk radeloos 'wanneer de radio bekendmaakt dat de wetenschappers een gestage teruggang van het fenomeen vaststellen'. Daarop besluiten ze zich de ogen uit te steken, opdat het gelukkige leven zou kunnen voortduren. Het lot in de hand nemen: de nevel waar Vian over spreekt moet veroverd worden. Ze moet veroverd worden via een wedertoe-eigening van het geweld, een wedertoe-eigening die zelfs tot een verminking kan leiden. Dit geweld, dat geen lessen wenst te geven, dat niets wil opbouwen, is niet hetzelfde als de politieke terreur, die zozeer de goegemeente in beroering brengt. Dit geweld bestaat helemaal uit de vrijmaking van elke afweer, uit de opening van wegen, van betekenis, van denksporen. 'Is ze ooit zuiver?' vraagt Lyotard. 'Is een *dans* waar? Dat zou men kunnen beweren. Maar daarin ligt niet zijn sterkte' (*Economie libidinale*, 1975). Beweren dat de revolte een nevel moet worden, dit betekent dat ze zich zowel moet verspreiden als zich moet verbergen. En net zoals het offensief ondoorzichtig moet zijn om succes te hebben, moet de ondoorzichtigheid offensief worden om duurzaam te zijn: dat is de kern van de onzichtbare opstand.

Maar dat wijst er ook op dat het eerste doel erin moet bestaan weerstand te bieden aan elke poging om de opstand te reduceren tot een kwestie van vertegenwoordiging. De nevel is een vitaal antwoord op de imperatief tot duidelijkheid, tot transparantie, dat het belangrijkste spoor van de imperiale macht op de lichamen vormt. Nevel-woorden wil zeggen dat ik eindelijk het deel schaduw op me neem dat me beheerst en dat me belet te geloven in al die verhalen over directe democratie, in zover ze een transparantie van elkeen voor zijn eigen belang en voor de belangen van allen willen ritualiseren. Ondoorzichtig als nevel te worden, dat betekent dat men erkent dat men niets vertegenwoordigt, dat men niet identificeerbaar is; het

betekent dat men het niet totaliseerbare karakter van het fysieke en van het politieke lichaam accepteert en dat men zich voor nog ongekende mogelijkheden openstelt. Het betekent met alle kracht weerstand bieden aan elke strijd voor de herkenning en de erkenning. Lyotard: ‘Wat u, theoretici, van ons verlangt is dat we identiteiten vormen en dat we ons verantwoordelijk gedragen. Maar als we van één ding zeker zijn, dan is het dit: dat deze onderneming (van uitsluiting) een leugen is, dat de passionele agitatie door niemand gemaakt wordt en aan niemand toebehoort’ (*Economie libidinale*, 1975). Het zal er evenmin om gaan enkele geheime genootschappen of enkele zegerijke samenzweringen te hervormen, zoals dat voor de vrijmetselarij en het carbonisme (*) het geval was en zoals de avantgardes van de vorige eeuw zich dat nog voorstelden – ik denk met name aan de ‘Collège de Sociologie’ (*). *Een zone van ondoorzichtigheid creëren*, waarin men vrij kan circuleren en experimenteren zonder de informatiestromen van het Imperium verder te voeren, dat betekent ‘anonieme singulariteiten’ produceren, de voorwaarden voor een mogelijke ervaring recreëren, de voorwaarden voor een ervaring die niet onmiddellijk gladgestreken wordt door een binaire machine die er een betekenis aan toekent, de voorwaarden voor een intense ervaring die de verlangens en hun uitdrukkingvormen tot een andere wereld van verlangens omvormt, tot een verhaal, tot een zwaarder lichaam. Ook wanneer Toni Negri in een interview aan Deleuze vraagt wat hij over het communisme denkt, hoedt deze er zich voor het in verband te brengen met een gerealiseerde en transparante communicatie: ‘U vraagt mij of de controle- of communicatiemaatschappijen geen vormen van verzet zullen losweken die nieuwe kansen bieden aan een soort van communisme, opgevat als “transversale organisatie van vrije individuen”. Dat weet ik niet, misschien. Maar dan niet in die mate dat minderheden opnieuw het woord zullen kunnen nemen. Misschien zijn het taalgebruik en de communicatie wel al helemaal rot. Ze zijn helemaal doordrongen van geld: niet per ongeluk maar van nature. De taal moet oneigenlijk gebruikt worden. Creatie is altijd al iets anders geweest dan communicatie. Het belangrijkste is misschien dat er holtes van non-communicatie en communicatiestoringen worden gecreëerd om aan de controle te ontsnappen’ (*Pourparlers*, 1990). Ja, belangrijk voor ons zijn deze zones van ondoorzichtigheid, de opening van holtes, van lege tussenruimtes, van *zwarte blokken* in het cybernetisch netwerk van de macht.

De irreguliere oorlog met het Imperium, op het niveau van een plek, van een strijdbeweging, van een oproer, begint vanaf nu door de creatie van ondoorzichtige en offensieve zones. Elk van deze zones zal zowel een *kern* vormen van waaruit geëxperimenteerd wordt zonder grijpbaar te zijn, als een *wolk* die in het geheel van het imperiale systeem paniek zaait,: elk van deze zones zal zowel een gecoördineerde oorlogsmachine als een spontane subversie op alle niveaus vormen. Het woekeren van deze offensieve ondoorzichtige zones en de intensivering van hun relaties zal een *onomkeerbaar* evenwichtsverlies veroorzaken.

Om aan te geven onder welke voorwaarden ‘ondoorzichtigheid’ als wapen en als onderbreker van de flows kan gecreëerd worden, dienen we ons een laatste keer over de interne kritiek van het cybernetisch paradigma te buigen. Het op gang brengen van een veranderingsproces van de toestand in een fysisch of maatschappelijk systeem vereist dat de chaos en de afwijkingen van de norm zich concentreren in een reële of virtuele ruimte. Opdat de schommelingen in de handelwijzen aanstekend werken, moeten ze namelijk eerst een ‘kritische grootte’ bereiken, die door Prigogine en Stengers op de volgende wijze beschreven wordt: ‘Zij resulteert uit het feit dat de “buitenwereld”, de omgeving van het fluctuerend gebied, er steeds naar streeft de schommelingen te temperen. (Afhankelijk van de kracht van de communicatie tussen het fluctuatieggebied en de buitenwereld, worden de schommelingen dus ofwel verstoord ofwel versterkt.) De kritische grootte meet de verhouding tussen het volume, waar de relaties plaatsvinden, en de contactoppervlakte, waar de koppeling plaatsvindt. De kritieke grootte wordt dus bepaald door de competitie tussen de “integratiekracht” van het systeem en de chemische mechanismen die de schommeling in de schoot van het fluctuerende deelgebied versterken’ (*Orde uit chaos*, 1984). Dit wil zeggen dat elke ontplooiing van fluctuaties en schommelingen in een systeem tot mislukken veroordeeld is wanneer ze niet op voorhand een lokale verankering bezit, dus een plek van waaruit de afwijkingen die zich daar vertonen, het ganse systeem kunnen contamineren. Lawrence bevestigt nogmaals: ‘De rebellie moet een *oninneembare basis* hebben, iets dat niet enkel voor een aanval maar ook voor de angst voor een aanval kan verdedigd worden.’ Omdat zo’n basis kan bestaan, is er ‘de onafhankelijkheid van de ravitaillering’ nodig, want daarzonder is geen

oorlog denkbaar. Indien de kwestie van de basis bij elke revolutie van cruciaal belang is, dan is dit ook zo omwille van de principes van systeemstabilisering zelf. Voor de cybernetica moet de mogelijkheid van een besmetting die het systeem aan het wankelen brengt getemperd worden door de directe omgeving van de autonomiezone waarin de fluctuaties en de schommelingen plaatsvinden. Dit betekent dat de controle het sterkst is daar waar de offensieve zone van ondoorzichtigheid zich het dichtst bevindt bij de periferie rondom het fluctuerend gebied. Naarmate de controle groter is, zal dus ook de basis groter moeten zijn.

Deze bases moeten zowel in de ruimte als in de hoofden verankerd zijn: ‘De Arabische revolutie,’ legt Lawrence uit, ‘bevat haar bases in de havens van de Rode Zee, in de woestijn of in de geest van de mensen die er zich toe bekenden.’ De bases bestaan dus zowel uit territorium als uit geestesgesteldheid. Laten we hen *consistentievlakken* noemen. Opdat er offensieve zones van ondoorzichtigheid ontstaan en zich versterken, dienen er op de eerste plaats zulke vlakken te bestaan, die met elkaar verbonden worden, een hefboom vormen en de omkering van de angst bewerkstelligen. De historische autonomenbeweging – bevoorbeeld in Italië in de jaren 1970 – is net als de beweging voor een mogelijke autonomie niets anders dan de continue beweging van de vasthoudendheid van consistentievlakken die de vorm aannemen van *onrepresenteerbare ruimtes*, van bases die zich van de maatschappij afscheiden. De wedertoe-eigening van het begrip autonomie – met haar afgeleide begrippen: zelforganisatie, auto-poiesis, autoreferentie, zelfproductie, zelfvalorisering, enz. – door de kritische cybernetici, is vanuit dit standpunt het centrale ideologische manoeuvre van de laatste twintig jaar. Zichzelf eigen wetten geven en subjectiviteiten produceren, weerspreekt, doorheen de bril van de cybernetica bekeken, op geen enkele manier de productie van het systeem en zijn regulering. Toen Hakim Bey een tiental jaren geleden opriep tot de verbreiding van Tijdelijke Autonome Zones (TAZ) in zowel de virtuele als in de reële wereld, bleef hij een slachtoffer van het idealisme van degenen die de politiek wilden afschaffen zonder dat op voorhand gepland te hebben (*De Tijdelijke Autonome Zone*, 1991). Hij zag zich verplicht in de TAZ een onderscheid te maken tussen de plaats van hedonistische praktijken, van zogenaamde ‘libertaire’ levensvormen, en de plaats van politiek verzet, van strijd. Indien de

autonomie hier als iets tijdelijks opgevat wordt, dan zal de opvatting van zijn *duur* het concept van een strijd vereisen dat zich met het leven verbindt en dat bijvoorbeeld *de overdracht van oorlogskennis* beoogt. De liberaal-libertairen van het type van Hakim Bey negeren het veld van intensiteiten waarin hun soevereiniteit dient ontplooid te worden en hun project voor een staatloos maatschappelijk verdrag postuleert in feite de identiteit van alle menselijke wezens, omdat het er hier eigenlijk om gaat de eigen lusten op een vreedzame manier tot het einde der tijden te maximaliseren. Enerzijds worden de TAZ als ‘vrije enclaves’ gedefinieerd, dus als plaatsen die als wet de vrijheid, de goede dingen, het Wonderbaarlijke hebben. Anderzijds zou de scheiding van de wereld waaruit ze voortgekomen zijn, de ‘plooien’ waar ze zich tussen de werkelijkheid en zijn codering in nestelen, slechts tot stand komen na een reeks van ‘weigeringen’. Door van autonomie een attribuut van individuele of van collective subjecten te maken, verwacht deze ‘Californische ideologie’ klaarblijkelijk twee niveaus: de ‘zelfverwerkelijking’ van individuen en de ‘zelforganisatie’ van het sociale. In de geschiedenis van de filosofie is ‘autonomie’ een ambigue begrip dat zowel de bevrijding van de dwang als de onderwerping aan hogere natuurwetten inhoudt; daardoor kan ze gebruikt worden om het hybride en restructurerende discours van de ‘anarcho-kapitalistische’ cyborgs te voeden.

De autonomie waar ik het over heb is daarentegen noch tijdelijk noch defensief. Ze is geen essentiële eigenschap van de mens maar de voorwaarde voor zijn worden. Ze vertrekt niet vanuit de veronderstelde eenheid van het Subject maar produceert multipliciteiten. Ze valt niet louter de sedentaire vorm van machtsvormen zoals de staat aan, om vervolgens te surfen op zijn circulerende, ‘mobiele’, ‘flexibele’ vormen. Ze verschaft zich de middelen om zowel duurzaam als verplaatsbaar te zijn, om zowel zich te kunnen terugtrekken als aan te vallen, om zich zowel te kunnen openen als zich te sluiten, om zowel de zwijgzame lichamen als de lichaamloze stemmen met elkaar te verbinden. Ze vat deze alternatie op als het resultaat van een eindeloos experimenteren. ‘Autonomie’ wil zeggen dat we de *vele* werelden die we zijn, laten groeien. Het met de cybernetica gewapende Imperium eist de autonomie als unitair systeem van de totaliteit voor zich alleen op: ze is daarom verplicht elke autonomie die niet bij haar past, te

vernietigen. Wij stellen dat de autonomie aan iedereen toebehoort en dat de strijd voor autonomie moet opgevoerd worden. De huidige vorm die de burgeroorlog aanneemt is op de eerste plaats een *strijd tegen het monopolie van de autonomie*. Dit experimenteren zal de 'vruchtbare chaos' worden, het communisme, het einde van

de cybernetische hypothese.